

Мато Петровић

Као што је један друг малочас у дискусији рекао да је учешће наших бораца у Шпанији интернационалистички прилог наше Партије борби против растућег фашизма, тако је и наша народно-ослободилачка борба, поред свих елемената које је као ослободилачка садржала у себи, истовремено била и наш интернационалистички допринос одбрани прве земље социјализма. Овај факат треба да у *Прегледу историје*, односно у Историји СКЈ, нађе своје мјесто. Њега треба гледати у свјетлу теоретских поставки Маркса и Лењина о развоју социјалистичких и пролетерских револуција.

Овдје су се неки другови према низу факата и догађаја односили са задивљујућом објективношћу. Они су бацили нову свјетлост на нека збивања и личности из периода који је претходио формирању КПЈ и стварању Југославије, у времену између 1914. и 1918. године.

Усталом, историчари с правом сматрају да би и у писању историје сва историјска факта требало са једнаком објективношћу обрађивати, без обзира на то да ли су она позитивна или негативна за нас као актере тих догађаја, односно да у историографији треба да нађе једнако мјесто и оно што смо добро и оно што смо лоше учинили.

У досадашњој дискусији на овом скупу, дискусанти су се задржали углавном на мањкавостима и непотпуностима у *Прегледу* из области оних збивања која се третирају као успјеси у нашој народноослободилачкој борби. Међутим, грешке које смо починили у току рата, а нарочито у јесен 1941. и у зиму 1942. године, овдје нијесу поменуте. Па и у самом *Прегледу* стоји свјегла нешто мало о ликвидацији „шпијуна“, а ништа није речено о крупним политичким грешкама које смо чинили и које су, разумљиво, повукле за собом и војничке неуспјехе.

Ми смо се прилично задржали на томе како и чиме да се објасни феномен свенародног устаничког покрета 1941. године у Црној Гори. Но, нама се логички натура и питање како се десило да нас је тај исти народ нешто мало касније напустио и да смо углавном због тога као војничке формације морали с прољећа 1942. године да напустимо Црну Гору. Штавише, и гро покрајинског а понегдје и нижег партијског руководства је тих дана напустио Црну Гору, те се накнадно морао враћати из Босне.

Мислим да у свему томе нема ничег феноменалног, већ да је све то условљено одређеним историјским фактима и евидентним грешкама које смо починили 1941. и почетком 1942. године, о чему, уосталом, постоје и ауторитативне оцјене Врховног штаба и ЦК КПЈ из тог периода. У писању историје треба рећи све како је било, да би то наше искуство послужило другима у одређеном тренутку, као што је касније и нама наше сопствено, и добро и лоше искуство, корисно служило кад смо се почели учити на грешкама и давати велики замаха нашој борби у новоослобођеним крајевима.

У третирању тих негативних искустава врло је опасно ствари поједноставњивати, на примјер глађу објашњавати наше одступање за Босну. Глад је било, али она је непрекидно пратила Црногорце у њиховој вјековној борби против Турака. Но због ње они никада нијесу напустили Црну Гору. Тукли су се вазда, и вазда се са глађу борили. Уосталом, гладни су и 13-тојулски устанак започели. Штавише, једина перспектива за прехрану им је била отимање од непријатеља, јер је и оно мало земље што имамо, због динамике дотађаја и сл., било остало прилично необрађено.

У ствари, разлоге за онакво стање треба тражити у нечему другом. Склон сам да нешто од тога објаснимо менталитетом грешака, slabим економским приликама и сличним. Али, ми исто тако знамо да је тих дана — поред погрешне оцјене карактера народноослободилачког рата и његовог прекрштавања у социјалистичку револуцију „прве“ и „друге“ фазе, проглашавање Црне Горе совјетском републиком и сл. — да су синови убијали очеве, брат је убијао брата, нећак ујака, стрица итд., и то само зато ако је иоле сумњао да код некога од њих није било све „чисто“. Штавише, понегдје се таквим поступцима мјерила оданост борби и „класна свијест“. Комунисти који су томе давали отпор — оглашавани су за опортунисте.

Дајте да о томе нешто кажемо, да проговоримо мало о тим нашим грешкама. Конкретно у Боки Которској добар је дио људи, наводно „шпијуна“, ни крив ни дужан убијен. У источном дијелу Боке убијено је само 6 особа од којих су три заиста били непријатељи, а три су убијени без озбиљних разлога да се то уради. У сваком случају нијесу били у питању сарадници окупатора, већ људи који ни потенцијално нијесу могли бити то. Убијена је, на примјер, једна баба која је била једва покретна, убијен је један старији учитељ, који по свом цјелокупном положају није могао бити класни непријатељ. Штавише, није био ни за шта крив. То се заиста ничим одређеним не може објаснити, већ грешкама. Срећа је била што је убијен релативно мали број, свега њих шест, од којих су само три били стварно непријатељи, тако да смо у оном периоду наше грешке донекле могли да кријемо иза њихових личности, односно иза оних који су били истински непријатељи.

Међутим, у западном дијелу Боке било је тога знатно више, као и у осталим дијеловима Црне Горе.

Како се то одразило доцније? Приликом капитулације Италије, у источном дијелу Боке, гдје смо имали врло мало таквих грешака, покрет је добио такав полет да је већ 10. XI и 12. септембра 1943. године у борби против Немаца убијено око 100 и заробљено око 400 њемачких војника и ослобођен је Тиват и Котор, осим болнице, хотела „Славије“ и Фабрике сапуна. Исто тако, под борбом која је трајала од 3 ујутро до 11 часова прије подне ослобођен је морски прелаз у Лепетанима. Склон сам да вјерујем да се овај крај дигао због тога што тамо нијесмо имали већих грешака о којима говорим, док у западном крају, гдје су ти „шпијуни“ ликвидирани, није дошло до онаквог борбеног полета као и у источном дијелу Боке; напротив, у 1941. години у западном дијелу Боке ослободилачки покрет је био знатно јачи.

Дакле, ово наводим као илустрацију тога колико су нас коштале грешке из 1941. и 1942. године. Зато им и треба дати оно мјесто које заслужује. Да се послужим Лењином: „Треба смјело износити грешке“. Тако и ми морамо свестрано освијетлити узроке због којих смо морали у прољеће 1942. године напустити Црну Гору. Иначе, испало би да смо је напустили због света другог само не због наших тешких грешака. Сматрам да признавање наших грешака неће умањити величину наше борбе, већ, напротив, приказаће је у свој њеној сложености и динамици.

Уосталом, ја сам и раније са многим друговима дискутовао о нашим грешкама и сви смо се сложили да су оне биле велике. Мислим да при писању историје и њима треба дати мјесто као што дајемо и ономе што смо добро направили. Јер, на концу, иако смо гријешили, а јесмо, гријешили смо у најбољим намјерама.